

[Kolozsvári magyar irodalmi folyó- iratok 1949 után]

CSEKE PÉTER, PHD

BBTE / BBU

E-mail: recsenyedi.peter@gmail.com

Abstract (Hungarian Literary Reviews from Kolozsvár / Clausenburg after 1949)

After returning from the Western front, the writer Jenő Szentimrei declared at April 15th, 1945 that he wishes to launch a forum for avant-garde literature. Due to his initiative the Union of Hungarian Writers in Romania was founded with the agenda of publishing a literary review entitled Hungarian Torch. Before its launching, Gaál Gábor, the legendary editor of the interwar review Korunk arrived home from a prisoner camp to present the program of another newly founded literary review Utunk, (appeared on the 22nd of June, 1946). The essay presents the literary phenomena of the artistic-cultural life of Cluj in the year 1949 focusing on the role of different literary magazines.

Keywords review; minority culture; literature

Rezumat (Reviste literare maghiare din Cluj apărute după 1949)

Întorcându-se de pe frontul vestic, scriitorul clujean Szentimrei Jenő a declarat la 15 aprilie 1945 că dorește să înființeze un for al literaturii de avangardă. După inițiativa lui a luat ființă Uniunea Scriitorilor Maghiari din România, care a vrut să publice o revistă literară intitulată Magyar Fáklya (Făclia Maghiară). N-au obținut încă aprobările necesare, și s-a întors din prizonierat redactorul legendar al revistei Korunk, Gábor Gaál, care în data de 12 mai 1946 a prezentat programul noii reviste Utunk (apărută la 22 iunie 1946). Autorul studiului urmărește fenomenele vieții literar-artistice din Cluj de după 1949, prezentând aportul revistelor maghiare (Utunk, Irodalmi Almanach, Korunk, Napsugár, Jelenlét, Helikon, Echinox, Előretolt Helyőrség) la crearea valorilor autentice.

Cuvinte cheie reviste, cultura minorităților, literatură

1. A nyugati hadszínterről hazatérő Szentimrei Jenő 1945. április 15-én jelentette be, hogy „irodalmi fórumot” készül teremteni „az új szellemből táplálkozó haladó irodalomnak”,¹ és néhány nap múlva a sajtó már egy „ötös bizottság” létrehozásáról adott hírt, amelynek tagja volt Szentimrei, Nagy István, Szabédi László, Kiss Jenő és Jékely Zoltán. „Végre megindult tehát a rég várt folyamat – írta három nap múlva a *Világosság* –: Erdély széthullott irodalmi életének összefogása és olyatén megszervezése, hogy méltóképpen vehesse ki részét az új, demokratikus társadalom kialakításának munkájából.”² Ez az ötös bizottság Szentimrei Jenő és Kiss Jenő aláírásával körlevelet küldött szét, amelyben a leendő írószövetség, a Romániai Magyar Írók Szövetsége körvonalazását célzó kérdések mellett az

alakuló közgyűlés időpontja is szerepel: 1945. május 6. A tényleges megalakulásra egy hét múlva került sor. Elnökké Nagy Istvánt, alelnökké Szabédi Lászlót, titkárrá Méliusz Józsefet, pénztárossá Asztalos Istvánt választották; a választmány tagja lett még Balogh Edgár, Benedek Marcell, Kacsó Sándor, Kiss Jenő, Szentimrei Jenő.³ Egy korábbi újsághírből azt is megtudjuk, hogy a felsorolt tisztségviselőkön kívül az alakuló közgyűlésre meghívót kapott még Bartalis János, Bányai László, Berde Mária, Böződi György, Derzsi Sándor, Endre Károly, Hegyi Endre, Horváth István, Jancsó Elemér, Janovics Jenő, Jékely Zoltán, Jordáky Lajos, Korda Miklós, Kós Károly, László Gyula, Molter Károly, Szabó Lajos, Szemplér Ferenc, Tavaszgy Sándor, Tomcsa Sándor és Zolnai Béla is.⁴

Egy Zolnai Bélával készült interjúból az derül ki, hogy a Romániai Magyar Írók Szövetsége irodalmi folyóirat megindítását tervezi, melynek *Magyar Fáklya* lett volna a címe.⁵ Szerkesztését Szentimrei Jenőre és egy Berde Máriából, Jékely Zoltánból, Nagy Istvánból és Szabédi Lászlóból álló szerkesztőbizottságra bízták. A lap engedélyezésére azonban egy jó fél évet kellett várni. Közben hazatért a hadifogságból Gaál Gábor, s 1946. május 12-én már ő adta elő az 1946. június 22-én megjelent új lap, az *Utunk* programját.

Ennek a magyarázata abban rejlik, hogy a legendás *Korunk*-főszerkesztő az adott körülmények között maga is egy széles olvasóközönségnek szóló irodalmi lap megindítását tartotta időszerűnek, de – miként egy Corneliu Codarceanak írt levele tanúsítja – a *Korunk* újraindításáról sem mondott le. Ám a Magyar Népi Szövetség (MNSZ) vezetőinek bebörtönzése után az ő személye és volt lapja ellen is elindított hadjárat ezt akkor lehetetlenné tette. *Valóság és irodalom* (1950) című tanulmánykötetének „idealista” beütése miatt (és ürügyén) őt is kizárták a pártból. 1956 forró nyarán azonban a sajtóban már több szerző – köztük Földes László, Gáll Ernő, Sütő András – emelte fel szavát a *Korunk* és egykori főszerkesztője rehabilitálásáért, s 1956 szeptemberében megtörtént Gaál párttagságának – post mortem – helyreállítása. E fejlemények után munkatársaiból és tanítványaiból – Gáll Ernővel az élen – bizottság alakult a lap újraindításának előkészítésére.

A Romániai Magyar Írók Szövetségének 1946. évi kongresszusán – Székelyudvarhelyen, 1946. június 28–30-án – történt tisztújítás már előre jelezte a várható fejleményeket. Ott ugyanis Gaál Gábort választották meg elnöknek. A dísztagok sorába került Mihail Solohov szovjet, Louis Aragon francia kommunista író, Victor Eftimiu, a Román Írók Szövetsége akkori elnöke, Illyés Gyula és Kurkó Gyárfás, a Magyar Népi Szövetség elnöke.⁶ 1947 kora tavaszán, egy bukaresti magyar–román írótalálkozó során pedig felvetődött „egy új írói szövetség” megteremtésének gondolata.⁷ A találkozó kapcsán Nagy István arról számolt be Kolozsváron, hogy „Bukarestben a Román Írók Szövetsége indítványozta a Romániai Írók Szövetségének megalakítását, amely egy fedél alá hozná a nemzetiségek szerint tagolt Írószövetségeket. A Romániai Magyar Írók Szövetsége ezt az indítványt örömmel üdvözölte”.⁸ Az egyesülést az 1947. szeptember 28-án megtartott kolozsvári kongresszus mondta ki.⁹ A csábítás szirénhangjait azonban hamarosan felváltotta a fenyegetés orákuluma, s ennek Méliusz József volt az előhírnöke.¹⁰

Visszaemlékezésében Kántor Lajos felidézi a hatvanas évek elejének-közepének írószövetségi összejövetelét, „ahol a hivatalos tekintélyt továbbra is Nagy István jelentette [...]. A helyzet akkor kezdett változni, amikor a *Steaua*-főszerkesztő Aurel Rău költő mellé olyanok kezdtek bekerülni a kolozsvári román irodalmi életbe, mint (a művelt, intelligens Radu Enescu mellett) az ifjú dráma- és prózaíró Dumitru Radu Popescu, a *Tribunához* a szintén prózaíró Vasile Rebreanu és Augustin Buzura. [...] Velük mi, a magyar Forrás is hovatovább hangadók lettünk, Lászlóffy Aladárral, kevéssel később Szilágyi Istvánnal – a néhány évvel előttünk járó Szabó Gyulával”.¹¹

2. Irodalmi Almanach

A Román Népköztársaság Írószövetsége kolozsvári tagozatának (az 1950. évi 3. számtól: fiókjának) kolozsvári folyóirata 1950 januárjától jelent meg 1953. január–februárig. Kezdetben negyedévenként, 1951-től kéthavonként látott napvilágot. Társlapjai: *Almanahul Literar al Uniunii Scriitorilor din R.P.R. (1949–1954)*; *Pentru Pace si Cultură Luptăm (1949–1953?)*; *Scrisul Bănăţean (1949–1963)*; *Viaţa Românească (1948–)*; *Banater Schrifttum (1949–1955)*. Főszerkesztője Tamás Gáspár volt, mellette dolgozott a fiatal Kányádi Sándor, később bekapcsolódott a szerkesztésbe Kiss Jenő és Létay Lajos. A folyóirat az aktuális kommunista ideológia irányában elkötelezett szépirodalmi alkotások közlése mellett állandó rovatot biztosított az időszzerű ideológiai kérdések taglalásának, kifejezésre juttatva a világ népeinek békevágyát, rendszeresen közölt szemelvényeket a szovjet és a kínai irodalomból, s újszerű megvilágításban méltatta a magyar irodalom 19. századi klasszikusait. Széles körű munkatársi gárdája folytán – melynek sorában a már kiforrott íróegyénségek mellett az akkor induló fiatal nemzedék képviselői is szerepeltek – az *Irodalmi Almanach* az időszak romániai magyar életének szinte teljes keresztmetszetét adta. Ezt a szerepét az 1953-ban megindult marosvásárhelyi *Igaz Szó* vette át.

3. Utunk

Induláskor a Romániai Magyar Írószövetség lapja volt, s ezt alcímében is jelezte; 1948. február 21-től a fejlécében a Romániai Írószövetség (1949. február 26-tól az RNK Írószövetsége) Magyar Csoportjának lapja, 1954. január 1-től a Román Népköztársaság (1965. augusztus 27-től Románia Szocialista Köztársaság) Írószövetségének lapja szerepel. Szerkesztősége 1949-ig az akkor Szabadság térnek nevezett Főtér 5. szám alatt volt, 1949–1951 között a Jókai utca 2. szám alatt, 1951-ben rövid ideig a Szabadság tér 10. szám alatt, majd 1952–1974 között a Szentegyház utca 3. szám alatt. Végül 1974-ben a Deák Ferenc utca 2. szám alá, az RKP Városi Pártbizottságának épületébe költöztették. Utolsó számát 1989. dec. 22-én nyomták ki, ez azonban már nem került terjesztésre, a Kolozsvárt is bekövetkezett forradalmi események közepette bezúzták. Szerkesztősége még az év végén kimondta megszűnését és utódlapjaként a *Helikon* megalakítását, amelynek első száma 1990. jan. 5-én hagyta el a nyomdát.¹²

Az *Utunk* fejlécének címbetűit Kós Károly tervezte. Főszerkesztője 1952. júl. 18-ig Gaál Gábor; az első szerkesztőbizottság tagja volt Kiss Jenő, Kovács György,

Nagy István és Szemlér Ferenc, felelős szerkesztő 1948. július 22-ig Méliusz József. Amikor Gaált 1952 júniusában kizárták a pártból, neve lekerült a lapról, s 1955. június 10-ig főszerkesztő neve nem is szerepel az impresszumban. Ekkor Sóni Pál, az 1956. december 8-i számtól Földes László, az 1958. december 11-i számtól megszűnéséig, több mint 30 éven át Létay Lajos az *Utunk* főszerkesztője. A szerkesztőség belső munkatársai a különböző időszakokban Asztalos István, Bágyoni Szabó István, Balázs Péter, Banner Zoltán, Baróti Pál, B. Fejér Gizella, Bonczos István, Csiki László, Gáll Ernő, Herédi Gusztáv, Hornyák József, Huszár Sándor, K. Jakab Antal, Köntös-Szabó Zoltán, Lászlóffy Aladár, Látó Anna, Marosi Péter, Nagy Kálmán, Némethi Rudolf, Panek Zoltán, Szabó Gyula, Szántó Irén, Szász István, Szilágyi András, Szócs István, Veress Zoltán voltak. Grafikai szerkesztő előbb Derzsi József, majd Árkossy István. Szilveszteri számaiban 1957-től 1982-ig különkiadásként jelent meg a Bajor Andor szerkesztette (és nagyjából általa írt, Cseh Gusztáv és Árkossy Istvántól illusztrált) *Ütünk*. A lap kiadásában 1968-tól egészen a megszűnésig évente megjelent az *Utunk Évkönyv* – naptárral, gazdag szépirodalmi és képzőművészeti anyaggal; 1971-ben *Évek énekei* címmel egy versantológia is.

Negyvennégy évfolyamával az *Utunk* a leghosszabb életű romániai magyar irodalmi lap. A sajtó- és irodalomtörténészek – az ideológiai-politikai szemléletváltásoknak megfelelően – több történeti periódust is elkülönítenek elemzéseikben. Az indulás időszaka tartalmilag is tükrözi a háború utáni helyzetnek: közül benne a később Magyarországra távozó Jékely Zoltán, László Gyula, Zolnai Béla; a *Toldi* értelmezéséről Gaál Gábor Benedek Marcellel vitázik; Erdélyi László (*Hazatérők országútján*) és Látó Anna (*Szolgálni mentünk Angliába*) a vészkor szak személyesen átélt eseményeit idézi. Ekkor alakul ki a lapnak a romániai magyar irodalom – művészet – művelődés egész horizontját átfogó profilja: az irodalom mellett a színházi és a képzőművészeti, ritkábban a zenei élet eseményeivel, problémáival.

Az 1948–1953-as időszakban az *Utunk* szerzőinek sorából eltűnnek az „útitársak”. A lapban megjelent írásokat a normatív, dogmatikus türelmetlenség, a kiélesedett osztályharc (nemzetközi vonatkozásban az imperializmus és a „rotahadó nyugati kultúra leleplezése”) jellemzi. Ebben a közegben alakul hasábjain a háború előtt indultak (Asztalos István, Horváth Imre, Horváth István, Kiss Jenő, Szabédi László, Szemlér Ferenc) írói-költői pályája, formálódik az új nemzedék (Bárdos B. Artúr, Bodor Pál, Márki Zoltán, Szász János), és sorakoznak fel a társadalom mélyéről a „népi tehetségkutatás” során kiemelték (Bonczos István, Hornyák József, Nagy Ilona, Újlaki Márton). Ugyanezekben az években a két világháború közötti erdélyi irodalmi örökséggel szemben is szemellenzős, dogmatikus ideológiai elvárások vagy a politikai vádaskodások érvényesülnek (1949-ben 11 számban jelenik meg az *Irodalmunk újraolvasása* rovat, amelyben többek között sor kerül Reményik Sándor költészetének, Makkai Sándor ideológiájának, Bánffy Miklós és Tamási Áron prózájának megsemmisítő „értékelésére”).

Lassú változás a lap szellemében csak Sztálin halála – és azt követően a szovjet irodalomban bekövetkezett „olvadás” –, majd a 20. szovjet pártkongresszus hatására indul meg. Az 1956-os magyarországi forradalom leverését követően egy

ideig még érzékelhető a nyitás: 1957-ben sorozatban mutatja be a lap a romániai német kortárs írókat (*Hazai szász írók*), s egy oldottabb, valóságghűbb szellemséget hoznak az ekkoriban épp a lapban induló fiatalok: Fodor Sándor, Kányádi Sándor, Páskándi Géza, Szabó Gyula, Székely János – később Bálint Tibor, Huszár Sándor, Panek Zoltán. Közülük néhányan, igaz, maguk is lerótták adójukat az akkori irodalompolitikai elvárások irányában, de a társadalmi realitások és „valóság felé fordulás” hivatalos követelménye közötti ellentmondást megélve, egyre nyíltabban az előbbi mellett kötelezik el magukat.

Az *Utunk* viszonylatában az 1956 tavaszán–nyarán beköszöntött „olvadás” következménye a szerkesztőváltás. Sóni Pál helyére 1956 novembere végén Földes László kerül, aki az irodalmi életben mutatkozó új szemlélet exponense, de akinek főszerkesztői évei már a magyar forradalom leverését követő romániai politikai megtorlás és egy újabb dogmatikus beszűkülés időszakára esnek. Az irodalomban – s az *Utunk* hasábjain is – a visszarendeződés csak később érezteti hatását. Még ebben a rövid időszakban jelennek meg a lapban Asztalos István új novellái, Bajor Andor satírái, erre az időre esik Bartalis János költészetének másodvirágzása, Horváth István költői megújulása, a fiatalok közül különösen Páskándi Géza és Panek Zoltán (a kritika terén Szócs István) markáns jelentkezése. Az 1958-cal kezdődő s a hatvanas évek elejéig terjedő időszakot azonban újra a dogmatikus és ideológiaalapú kritika uralja, s az irodalomban is jelentkező durva adminisztratív intézkedések légköre veszi körül. Páskándi Gézát a második Bolyai-diákerpben elítélik, börtönbe kerül, verseskötetét a Kányádi Sándoréval együtt zúzdába küldik, a Székely János Bolyai-ciklusa körül kirobbant ideológiai indíttatású támadást Szabó Gyula revelációként fogadott regénye, a *Gondos atyafiság* második kötetének (és a kötet kiadói szerkesztőinek) 1958-as megrendszabályozása követi. A körülötte elterebélyesedő vita már egy, a korábbinál még agresszívebb kritikai dogmatizmus eluralkodásának a jele.

Az ideológiai-politikai megszorítások ellenére az ötvenes–hatvanas évek fordulója egy új írónemzedék felsorakozásának ideje is. Az *Utunk* hasábjain ekkor nyer irodalmi rangot Huszár Sándor, Panek Zoltán prózája, és bontakozik ki mellettük az első *Forrás*-nemzedék (Bálint Tibor, Hervay Gizella, Lászlóffy Aladár, Lászlóffy Csaba, Szilágyi Domokos, Veress Zoltán), majd az 1962-es novellapályázat két nyertese, Szilágyi István és Köntös-Szabó Zoltán, s velük párhuzamosan Bodor Ádám, Király László, Kocsis István, Palocsay Zsigmond, Szíves Sándor. A *Gondos atyafiság* miatti meghurcoltatása után ekkor tér magához Szabó Gyula (*Fűhúzó április* című későbbi kötetének novelláival). Harminc év távlatából visszatekintve Szilágyi István így értékeli ezt a változást: „Szinte két évtizednek kellett eltelnie, hogy társadalmi rendszerünk legfőbb minőségeit ne csak az egy főre eső acéltermelésben akarjuk keresni, hanem az ennél sokkal bonyolultabb tartalmú emberi értékekben is”.¹³

A 60-as évek második felében egyébként az egész romániai szellemi életben (és nem csak ott) újabb „olvadás” jelei mutatkoznak. N. Ceaușescu hatalmának első éveiben nemcsak az államhatárokat nyitja meg Nyugat felé az írók, művészek előtt, hanem a szellemi határokat is, aminek eredménye a kortárs világirodalom beáramlása a lap hasábjaira is. A román irodalom klasszikus és kortárs érté-

keinek folyamatos tolmácsolása-ismertetése mellett (ami a romániai magyar irodalmi sajtó állandósított feladata volt), amiben az ekkor feltűnő új román író- és költőnemzedék tolmácsolásával az első Forrás-nemzedék legkiválóbbjai (Szilágyi Domokos, Lászlóffy Aladár, Hervay Gizella) vesznek részt, a nyugati világ kortárs szerzőinek tolmácsolása terén jelentkezik Lőrinczi László (Arghezi mellett Bertold Brecht-, Quasimodo-, Ungaretti-tolmácsolásaival), Szemlér Ferenc (T. S. Eliottal), Jánosházy György és Tóth István (a spanyol, illetve a francia és általában francia nyelvű kortárs költészettel), Gellért Sándor finn költők átköltésével, Nagy Kálmán a teljes *Kalevalából* közreadott részletekkel. Lászlóffy Aladár a kortárs jugoszláv, Király László az új utakat kereső szovjet költők verseit szólaltatta meg, Franyó Zoltán – közben régi és új fordításait kötetekbe gyűjtve – a klasszikus és kortárs világlírárt közvetítette magyarul.

Ekkor érkezett költői pályájának kiteljesedéséhez Méliusz József, mellette elsősorban Lászlóffy Aladár és Szilágyi Domokos költészete, Bodor Ádám és a börtönből szabadult Páskándi Géza prózája jelzi egyfelől a megújuló avantgárd hagyomány, másfelől az abszurd termékenyítő hatását. Párhuzamosan azonban a „valóságirodalom” is új jelentéstartalmat nyer: az *Utunkban* is jelenik meg részlet Sütő András *Anyám könnyű álmot ígér* című szülőföldvallomásából, az összegezés szakaszába jutott nemzedék (Nagy István, Kacsó Sándor, Bartalis János) önéletrajzi visszaemlékezéseiből; fikció és valóság sajátos szintézise teremődik meg Bálint Tibor bestsellerré vált regényében, a *Zokogó majomban*, amelynek egyes részleteit szintén az *Utunk* hozza először. Itt bontakozik ki a második *Forrás*-nemzedék pályája (Csiki László, Farkas Árpád, Györffi Kálmán, Kenéz Ferenc, Király László, Palocsay Zsigmond, Sigmund István, Vári Attila, a költőként és képzőművészként egyformán jelentkező, börtönjárt Páll Lajos). A nyolcvanas években teljesedik ki a harmadik *Forrás*-nemzedék pályája, s jelentkezik egy negyedik nemzedék, amelynek tagjai az *Utunk* hasábjain is közölnek: Egyed Emese, Kovács András Ferenc, Tompa Gábor, Visky András, Zudor János verseket; Bodó Barna, Gagy József, Gécz A. János, Láng Zsolt, Medgyesi Emese, Pillich László, Tompa Z. Mihály, Vitus K. György prózát, riportot; Borcsa János, Jakabffy Tamás, Józsa T. István, Kisgyörgy Réka kritikát. A színikritika ismert szerzői mellett megjelenik színházelméleti írásaival Tompa Gábor és Visky András, zenekritikáival Balla Zsófia, képzőművészeti kritikával Domokos Péter, Székely Géza és mások.

A lap 1989. december 29-i (számozás nélküli) „utolsó számában” – már a forradalom győzelme után – Szilágyi István *Vezércikk* című írásában így jellemzi a letűnt korszakot, az írói/szerkesztői dilemmákat: „... már nem számított semmi, csak a terjedelem: araszra, mázsaszám, s hüvelyknyi címbetűk. Miért csináltuk mégis? Hogy bennebb, a laptestben közölhessünk egy-egy novellát, néhány verset, könyvkritikát? Igen, ilyen áron is. No és még valamiért. Hogy egyáltalán maradjon meg az ún. intézményes keret. Egy magyar nyelvű irodalmi hetilapé... És akkor kaptunk még egy sanszot a történelemtől. Talán az utolsót. Úristen, csak bírnánk e pillanatok kínálta lehetőségekhez méltón teljesíteni”.

4. *Korunk és Napsugár*

Az 1956-os magyarországi forradalom előszelének hatására a román pártvezetőség igyekezett elébe menni a kisebbségi jogköveteléseknek. Ennek köszönhetően indíthatta el Gáll Ernő a *Korunk* második folyamát, a kiváló prózaíró Asztalos István pedig a gyerekeket megszólító (magam is közéjük tartoztam akkoriban) *Napsugárt*. Mindkettő irodalmi műhelyként is működött. Az előbbi Kántor Lajos irodalomszervezői munkásságának köszönhetően, az utóbbi Kányádi és Lászlóffy Aladár nemzedéki és nemzeti közösségépítkezéseinek jóvoltából.

Kántor Lajos alább idézett vallomása azt a viszonyt eleveníti fel, amelyik a rendszerváltás előtti Erdélyben a két meghatározó magyar kulturális folyóirat, a *Korunk* és az *Utunk* kapcsolatát jellemezte. Hogyan egészítette ki a két lap egymást?

„Átjárás volt – fejtette ki riporteri kérdésre a *Korunk* 1990 utáni főszerkesztője –, hiszen mi, a *Korunk* munkatársai rendszeresen írtunk az *Utunkban*, a munkatársi gárda is részben azonos volt – főleg az irodalomkritika terén, de az irodalmi közléseket tekintve is. Például Láng Gusztáv sokat közölt az *Utunkban* is, nemcsak nálunk, vagy említhetném Lászlóffy Aladárt, Szilágyi Domokost, Páskándi Gézát a szerzők közül, de az idősebb nemzedékből például Bajor Andort, aki nálunk is sokat közölt. Arra is volt példa, hogy az *Utunktól* jöttek át hozzánk munkatársak, Király László például több mint egy évig nálunk volt saját rovatával, de átjött K. Jakab Antal is. Valószínű, hogy nekik hosszabb-rövidebb konfliktusuk volt az akkori *Utunk*-vezetéssel. A képzőművész munkatársak is rendszeresen dolgoztak mindkét lapnak. Nem volt tehát rossz a kapcsolat a két szerkesztőség között. Az más dolog, hogy az *Utunk* elsősorban szépirodalmi jellegű volt, másmilyen szövegeket kevésbé vállalt, és bár abban az időben a *Korunkban* is eléggé jelentős volt a szépirodalom, emellett ideológiai, szociológiai, filozófiai tanulmányok, társadalom- és természettudományos munkák is szépszerével megjelentek, amelyek az *Utunkba* nemigen kerültek be. A személyes kapcsolatok a két szerkesztőség között tulajdonképpen jók voltak, persze ez is változó volt annak függvényében, hogy épp ki volt az *Utunknál* a főszerkesztő – ott sűrűbben váltakoztak. Azt mondhatnám, hogy elsősorban az *Utunk* fiatalabb, illetve az idősebbek közül a liberálisabb – és itt elsősorban az esztétikai felfogásukról beszélek – munkatársai voltak jelen a *Korunkban* is, hiszen ez a lap vállalta is ezt a szerepet. Akadt egy-két szerző, aki nem nagyon volt jelen nálunk, és ezt sajnálom is, de ennek anyagi természetű okai lehettek. Bodor Ádám például, aki a hetilapként működő *Utunkban* rendszeresen közölt, hiszen onnan mindjárt kapott is honoráriumot, míg nálunk egy közlésért sokkal később fizettek volna. Ezzel szemben mondjuk Páskándi sokat publikált nálunk, sőt azt gondolom, hogy életműve legfontosabb darabjait, mint a *Vendégség* vagy a *Tornyot választok*, mi közöltük. Persze voltak olykor feszültségek is a két szerkesztőség között, de ez általában személyfüggő volt. Azt sem lehet egyértelműen kijelenteni, hogy az *Utunk* képviselte a konzervatív vonalat, de az is előfordult, hogy Szilágyi Domokos egyes szövegeit, amelyek vagy az *Igaz Szóban* vagy az *Utunkban* nem jelenhettek meg, végül mi közöltük. Többet mert kockáztatni a *Korunk*, beleértve a vezetőséget is. Ez persze nem vonatkozik már a Rácz Győző főszerkesztésének idejére eső korszakra,

Gáll Ernő 1984-es nyugdíjazásától a rendszerváltásig. Az nagyon szomorú időszak volt a lap történetében, szinte hihetetlen, micsoda hirtelen leromlás ment végbe azokban az években.”¹⁴

Napsugár

Főszerkesztői: Asztalos István (1957–1960), Farkas János (1960–1987, illetve 1990–1992), Tar Károly (1987–1988), Murádin Jenő (1988–1990), Zsigmond Emese (1992–). Az alapító szerkesztőség tagjai voltak: Bajor Andor, Fodor Sándor, Méhes György, Hervay Gizella, Tamás Mária írók, költők, Soó Zöld Margit és Kádár Tibor képzőművészek. A kisebbségi helyzetre jellemzően a folyóirat 1989 előtti korszakában munkahelyet és szellemi fedezéket nyújtott az erdélyi magyar irodalom nem egy kiválóságának. A lap szerkesztője volt Lászlóffy Aladár, Kányádi Sándor, Bálint Tibor, Kádár János, Németi Rudolf, Jánky Béla.

Az ifjúságnevelés döntően fontos feladatát átérezve, a folyóiratnak kezdetől fogva rangos munkatársai voltak. Írásaival folyamatosan jelen volt a lapban az említettek mellett Szilágyi Domokos, Veress Zoltán, Sütő András, Majtényi Erik, Jancsik Pál, Palocsay Zsigmond, Marton Lili, Szócs Ráhel, Gáll Margit, továbbá a fiatalabb szerzők között Szántai János, Kovács András Ferenc, Visky András, Egyed Emese, Cseh Katalin, Mészely József, Simonka László. Mosoni B. Magdolna földrajzi leírásait is a Napsugár adta közre. A lap ízlésnevelő grafikai megjelenését a képzőművész munkatársak biztosították: Bene József, Tollas Júlia, Arz Helmut, Fux Pál, Andrásy Zoltán, Cseh Gusztáv, Árkossy István, Rusz Lívia, Kopacz Mária, ifj. Feszt László, Unipan Helga, Deák Ferenc, Forró Ágnes, illetve belső munkatársként Soó Zöld Margit és Venczel János. Az élő székely néptáncsal kapcsolatos írásaival Székely Dénes koreográfus jelentkezett a lap hasábjára.

5. *Echinox*

A *Vitorla-ének* megjelenésekor – 1968-at megelőzően – a költészet primátusa volt a szembetűnőbb. A *Varázslataink* (1974) és a *Hangrobbanás* (1975) című antológiák vitája kapcsán pedig arra derült fény, hogy ennek a nemzedéknek nem a költészet a fő erőssége; nagyobb rálátásuk nyílt a szellemi élet egészére, s így nemcsak a totalitásigény munkál bennük, de már kezdetől az észszerű munkamegosztást érvényesítették: a legfiatalabb nemzedéknek a kritikus-, esztéta-, sőt filozófusgárdája is megmutatkozott – s talán éppen ez volt a fő erőssége.

Ezt a felismerést az 1968-ban indult, háromnyelvű kolozsvári egyetemista lap, az *Echinox* tette nyilvánvalóvá. Az Oktatási Minisztérium és a Diákszövetség 1968. szeptember 20-i együttes határozata alapján a felsőoktatási intézmények diákjai időszaki sajtókiadványokat indíthattak. A manapság nemzetközi szinten ismert Molnár Gusztáv filozófus, Ágoston Vilmos szépíró, Bíró Béla politológus – *Új hajtás* címen – önálló magyar diáklap beindítását tervezte. (Aminek szép számmal voltak előzményei a két világháború közötti időszakban.) Meg is szereztek az engedélyt hozzá. Ám az egyetem akkori rektora, Ștefan Pascu keresztülhúzta számításait, és elrendelte, hogy a bölcsészkaron működő diákönképzőkör nevével (*Echinox*) indítsanak háromnyelvű folyóiratot. Aminek sem a kör

vezetői (Ion Pop, Marian Papahagi), sem a német diákok (Peter Motzan, Werner Söllner) nem örvendtek.

A magyar anyagért egy-egy egymást követő főszerkesztő-helyettes (Rostás Zoltán, Tamás Gáspár Miklós, Németi Rudolf, Németi Nagy Erzsébet) és felelős szerkesztő (Gaal György, Cselényi László), utóbb egy-egy felelős szerkesztő (Kereskényi Sándor, Egyed Péter, utána Beke Mihály András) és szerkesztő (Boér Géza, Szócs Géza, Bréda Ferenc, Bretter Zoltán) felelt. A lap törzsanyagát a diákművelődés, az irodalom és a filozófia adta. Figyelemmel követik a diákszakkörök munkáját, az egyetemi színjátszó csoportok előadásait, a Gaál Gábor Kör működését. A leggyakrabban jelentkező vers- és prózaírók Balla Zsófia, Kozma Mária, Kovács Katalin, Bán Péter, Irinyi Kiss Ferenc, Sebestyén Mihály, Soltész József, Kiss András, László György, Markó Béla, Murgu Pál, Adonyi Nagy Mária, Kovács Sándor, Palotás Dezső, Cselényi Béla, Kónya Sándor, Zazar Zoltán, Zudor János, Gagy József, Kőrössi P. József és Keszthelyi András. Gyakran közölnek műfordításokat, főleg román és német költők műveiből. A magyar oldalakon a klasszikus irodalom fogalmáról folytattak vitát. Több egyetemi tanár közölt a lapban. A lap fennállásának ötödik évfordulójára mellékletet (VI/1–3.), a tizedik évfordulóra az *Echinox* lap történetét is bemutató ünnepi számot (X. 10–12.) hoztak ki.

A román és német nyelvű részek közé ékelődő, három-négy magyar oldalon megjelent anyagokból 1983-ban jelent meg válogatás a Kriterionnál. Szerkesztői bevezetőjében Beke Mihály András arról a szellemi arcvonalról ír, amelynek addig az *Echinox* a műhelye volt. Vagyis: a kételkedő gondolkodásé, „a kísérletező, új formákat és hangokat kereső irodalmi szemléleté”.¹⁵ Ezt követően a Kádárrendszerben „renitensnek” tekintett magyarországi folyóirat, a *Mozgó Világ* 1987. februári számában Martos Gábor megírta az *Echinox* magyar oldalainak addigi történetét.¹⁶ Kimutatta, hogy az oldalszámelosztásban nem az esélyegyenlőség, hanem az akkori nemzetiségi számarány volt az irányadó.

A kiadvány a mai megítélés szerint „érdekes és egyedülálló jelensége a romániai összkultúrának: különlegessé teszi egyrészt az, hogy mindig többnyelvű formája volt (hajdan román, magyar és német, ma csupán román és magyar), másrészt pedig az, hogy (diáklap lévén) létmódját állandóan az átmenetiség és a folytonos változás jellemezte. Helyi érdekű diáklap státusát túlnőve, országos szintű és minőségű kulturális lappá alakították az egymást négyévenként váltogató kolozsvári egyetemista-szerkesztők, ugyanakkor szerkesztősége megmaradt egy félhivatalos és félnyilvános pozícióban, ami számtalan előnnyel járt a totalitárius rendszer kultúrpolitikai kontextusában. Ezért is lehetett az *Echinox* az 1989 előtti román, magyar és német irodalmi és tudományos élet egyik kiváltságosan szabad műhelye és közlési felülete”.¹⁷

Az *Echinox* 1968-as indítástörténetét rekonstruáló László Szabolcs összegzésében azt emeli ki, hogy miként találta szemben magát a két kolozsvári egyetemista csoport által párhuzamosan indított „civil” kezdeményezés a totalitárius rendszer hatalmi apparátusával, amelyik ellenőrzése alá akarta vonni őket. A fiatal kritikusnemzedékhez tartozó szerző tárgyilagosan állapítja meg: „a lap élére a hatalom által kinevezett tanárok (előbb Ion Pop, majd 1983-tól Aurel Codoban) csak minimális mértékben szolgálták a hatóságok akaratát; másrészt, az eleve ba-

ráti, izlésbeli és világnézeti alapon kialakult, és új tagjait ugyanígy toborzó román diákkör (noha persze nem szállt síkra például a lap szerkezetének igazgató-sabb felosztásáért) nem viszonyult diszkriminatív módon a magyar szerkesztők-höz, hanem sikeresen együtt tudott működni velük egy valóban értékes lap létrehozása érdekében”.¹⁸

6. Jelenlét

A kolozsvári MADISZ lapja. A Romániai Írók Szövetsége által kiadott ifjúsági orgánium első száma 1990. január 10-én jelent meg. Az utolsó 1991 májusában. Főszerkesztője B. Kiss Botond, társalapító és főszerkesztő-helyettes Kelemen Hunor. A befutott politikus így emlékszik erre az időszakra: „Érdekes kaland volt, először szembesültem azzal, hogy hétről hétre nem csak lapot kell szerkeszteni és azt a piacon el kell tudni adni, de a csapat fizetését is elő kell teremteni”. Kelemen aktív tagja volt a *Serény Múmia* (Helikon) és *Előretolt Helyőrség* elnevezésű, még újnak számító kezdeményezéseknek is.

7. Helikon

1989 decemberétől a *Helikon* folyóirat a magyar irodalom fontos fórumává vált. A szerkesztők között olyan jelentős szerzőket találunk, mint Király László, Egyed Emese, László Noémi vagy Papp Attila Zsolt. A Karácsonyi Zsolt főszerkesztő által vezetett *Helikon* folyóiratot azonban nemcsak Kolozsváron ismerik, hanem szerte az országban, illetve Közép- és Nyugat-Európában is.

Mivel a *Helikon* egyrészt az *Utunk* folyóirat folytatása, a folyóirat hosszú és kalandos utat járt be, főleg ami a gazdasági helyzetét, a szerkesztőség székhelyének költöztetését illeti, ám az 1991-ig hetente, majd kéthetente megjelenő folyóiratnak sikerült megőriznie sajátos helyét a romániai magyar és egyetemes kultúrában.

A kortárs magyar irodalom fontos fórumaként a *Helikon* folyóirat egykor és ma is kiindulópontot jelent(ett) a fiatal nemzedékek számára. Az utóbbi két évtizedben két fiatal költő-, próza- és esszéíró nemzedék kapott itt közlési lehetőséget, akik hozzájárultak a sajátosan erdélyi, ugyanakkor a romániai magyar irodalom európai útjának megerősítéséhez és folytatásához. Azok, akik az 1990-es években ebben a folyóiratban közöltek először (Orbán János Dénes, László Noémi, Kelemen Hunor, Fekete Vince, Vida Gábor), a magyar kultúra fontos személyiségeivé váltak. Az idők folyamán fontos díjakkal tüntették ki őket, ismert irodalmi folyóiratok szerkesztőivé váltak, de még mindig a *Helikon* alapmunkatársai közé tartoznak.

Az 1990-es évek végén a *Helikon* hasábjain mutatkozott be Balázs Imre József, Farkas Wellmann Éva, Karácsonyi Zsolt, Papp Attila Zsolt, Szabó Róbert Csaba. Ez a második nemzedék nemcsak a belföldön és Magyarországon kiadott könyveik miatt, hanem szerkesztői tevékenységüknek köszönhetően is fontossá vált.

A fentebbiekben úgy mutattam be a folyóiratot, mint a fiatal irodalom fórumát, mint az újító irodalmi gondolatok kiindulópontját. Ugyanakkor a *Helikon* az akár Európában is elismert szerzők fóruma is maradt: Bodor Ádámától Ester-

házy Péterig, Kányádi Sándortól Markó Béláig. A laptest fontos részét irodalomtörténeti és irodalomkritikai írások, emlékiratok foglalják el, amelyek ugyanakkor a *Helikon* sajátos jellegét is biztosítják.

A fiatal nemzedéknek fenntartott oldalak mellett a *Helikon* színi-, filmkritika, klasszikus zenekritika, képzőművészeti tárgyú rovatot, rajzfilmrovatot és interjúrovatot is tartalmaz, amelyekben a magyar és a román irodalom alapszerzői mutatkoznak be, kezdve Zalán Tibortól Nora Iugáig, illetve Szabó T. Annától Romulus Bucurig.

Az interkulturális párbeszéd népszerűsítésére vonatkozó hagyományának megfelelően, a folyóirat különleges figyelmet fordít a román irodalomra, és szinte havonta közöl román szerzőktől is, úgymint: Ștefan Augustin Doinaș, Romulus Bucur, Ștefan Manasia, Gellu Naum, Elena Vlădăreanu, Marius Ștefan Aldea, Dan Sociu.

Működésének legnehezebb pillanataiban is, amikor a szerkesztőség gazdasági és székhelygondokkal küzdött, a *Helikon* folyóiratnak sikerült a magyar folyóiratok élvonalában maradni.

Az internetes megjelenés, a saját honlap és Facebook-oldal ismertséget szerez a folyóiratnak ebben az új kommunikációs formában is.¹⁹

8. Előretolt Helyőrség

Két évvel azelőtt, hogy – 1995 januárjában – megjelent az *Előretolt Helyőrség* folyóirat első száma, már két éve működött az azonos nevű alkotói műhely. Az általuk megjelentetett könyvsorozat és számtalan irodalmi rendezvényük új, fiatal jelenlétet hozott az erdélyi magyar irodalomba. A Helyőrség több tucat jeles szépíró és szerkesztőt nevelt, húsz év alatt több száz irodalmi rendezvényt szervezett, míg a könyvsorozatában hatvannál több kötetet adott közre.

A csoportosulásnak lényegében a *Helikon* laptestén belül az 1993. november 12-i számmal indított belső melléklet, a *Serény Múmia* volt a műhelyszervezője. A szerkesztőség ugyanis ezen a címen 4–6 oldalnyi terjedelmet teljes egészében a fiatal alkotók rendelkezésére bocsátott, Fekete Vince szerkesztésében. Az első számban Sántha Attila *Serénykedő ezredvég avagy a múmiák ébredése* címmel fogalmazta meg célkitűzéseit: „Mindannyiunkban ott vár egy múmia – írta – [...], bebalzsamozva, összezsugorodva, megaszalódva, ám bármikor készen arra, hogy egy korty életvíztől felébredjen [...]. Néhány múmia máris felébredt. Ott van bennük az emberiség pár ezer éves tapasztalása, és mivel ők, kik oly sokáig voltak tetszhalottak, igazán tudják, hogyan kell élni, úgy tűnik, halálfélelem nélkül léteznek. Néha bölcsek, melankolikusak, néha mámorosan serénykedők; lótnak-futnak, hogy fáj bele az embernek a feje, majd jókedvükben leülnek mesélni nekünk [...]. Talán ez a mese az, amit úgy is nevezhetnénk, hogy irodalom”. Ebben a lapszámban Benő Attila, Fekete Vince, László Noémi és Orbán János Dénes verssel, Demény Péter novellával, Sántha Attila jegyzettel, Csobán Attila esszével jelentkezett.

A csoport poétikai indulását tekintve Orbán János Dénes mellett Sántha Attila nevéhez köthető, aki nem csak teoretikusan, hanem költészetileg is (Fried István szerint legalábbis annak egyik vonulata) a fent idézett meghatározásokat (kö-

rülírásokat?) próbálja a maga verseszményének nyelvén átpoetizálni. Ez a költészet – állapítja meg róla Fried – „transz: mert régen túl van azon a lírán, amely poétika tankönyvek szerint tanítható, tanulható... De túl van az avantgárdon is, mert nem robbantani akar, hanem alázat és gőg, közöny és hit között rálelni a hitelesnek elfogadott szóra. Ám ezért közép is: mert szélsőségesnek minősíthető szókimondása ellenére tiszteli azt, amit értéknek tud tartani”.²⁰ Az irányzat fórumaként Sántha Attila a *Helikon* laptesti mellékletét, a *Serény Múmiát* nevezi meg, amelyhez mások az Orbán János Dénes szerkesztette *Előretolt Helyőrség* című folyóiratot is hozzáteszik. Kétségtelenül szerepe van elterjedésében a *Serény Múmia* szerkesztőjének, Fekete Vincének, aki 1994–1996 között a fiatal nemzedék számos költőjével, prózaírójával készített és közölt itt interjút.

Az *Előretolt Helyőrség* 2015-ben áttette tevékenységének színhelyét Budapestre. Immár Kárpát-medencei vonzaskörben dolgozik Orbán János Dénes vezetésével. Fekete Vince és Sántha Attila a Székelyföldről veszi számba hónapról hónapra a Kárpát-medencei irodalmak értékeit és értékteremtő lehetőségeit.

Jegyzetek

- 1 Jékely Zoltán: *Szentimrei Jenő hazajött*. Világosság, 1945. ápr. 15.
- 2 Xxx: *Szervezkednek az erdélyi írók*. Világosság, 1945. ápr. 18.
- 3 Xxx: *Megalakult a Romániai Magyar Írók Szövetsége*. Világosság, 1945. máj. 17.
- 4 Világosság, 1945. ápr. 12.
- 5 Világosság, 1945. máj. 20.
- 6 Világosság, 1946. júl. 22.
- 7 Utunk, 1947. 10.
- 8 Nagy István: *A legszebb elismerés*. Utunk, 1947. 10.
- 9 Bodor Pál: *Így született az Utunk*. In: *Utunk Évkönyv 1972*. 281–295. Mózes Huba: *Az Utunk előkészítésének dokumentumaiból*. NyÍrK, 1976, 2, 201–207. Kántor Lajos: *Illyés Gyula és a béke asztala*. In: *Itt valami más van*. Bp., , 235–237. Kuszálík Péter: *Erdélyi magyar hírlapok és folyóiratok*. 1940–1989. Bp., 1996. 15–16.
- 10 Katona Szabó István: *A nagy remények kora* (Erdélyi demokrácia. 1944–1948). Bp., 1990. II. 149–151.
- 11 Kántor Lajos: *Fehér kakas, vörösbor*. Korunk–Komp-Press, Kolozsvár, 2016. 143.
- 12 Ez a rész teljes terjedelmében Dávid Gyulának a Romániai magyar irodalmi lexikonban megjelent *Utunk*-szócikkének a felhasználásával készült.
- 13 Szilágyi István: *Utunk Évkönyv 77*. 58.
- 14 <https://kronika.ro/szempont/ameg-kellett-harcolni-bizonyos-velemenyekkela-a-beszelgetes-kantor-lajossal-a-korunk-volt-foszerkesztojevel>
- 15 Beke Mihály András és Bréda Ferenc (szerk.): *Bábel tornyán*. Válogatás az Echinoux munkatársainak írásából. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1983. 5.

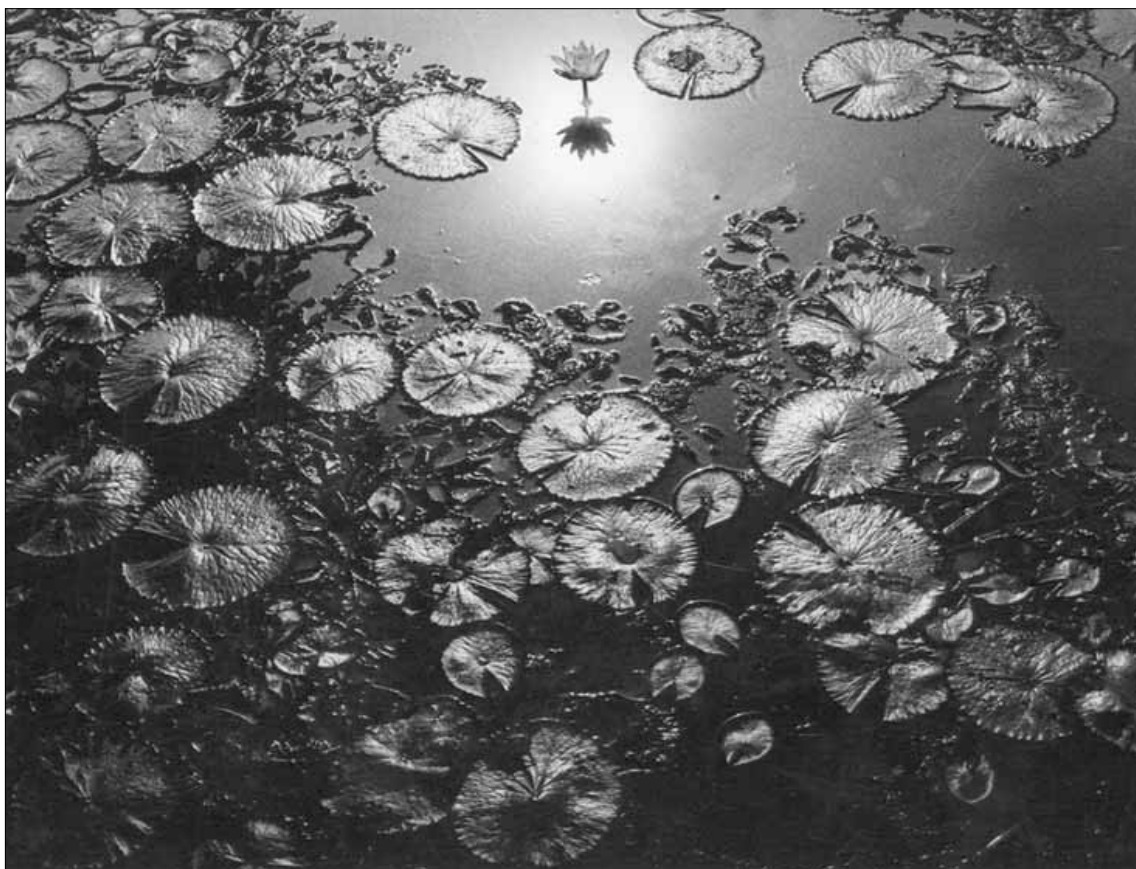
16 Martos Gábor: *Éjegyenlőség*. *Mozgó Világ*, 1987. 2. 59–70. Lásd még: Martos Gábor (szerk.): *Marsallbot a hátizsákban*. A Forrás harmadik nemzedéke. Erdélyi Híradó Könyv- és Lapkiadó, Kolozsvár, 1994.

17 László Szabolcs: *A háromnyelvű sárkány születése* (Az Echinoux 1968-as indítástörténetének rekonstrukciója). *Látó*, 2010. november.

18 Uő: uo.

19 Karácsonyi Zsolt: *Revista literară Helikon*. Manuscris.

20 Fried István: *A transzközép keresés lírikusai*. *Fiatal erdélyi költők*. I–III. *Helikon* 1996/17, 18, 19.

Dorel Găină felvétele